

המצחק מול יצחק

1. (יז) ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבבו הלכו מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד: (יח) ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך: (יט) ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו:

5. תרגום מספר הזוהר וארא לב א

רבי יוסי ורבי חייא היו הולכים בדרך. אמר רבי יוסי לרבי חייא: למה אתה שותק? הרי אין הדרך מתקנת אלא בדברי תורה! נאנח רבי חייא, ובכה. פתח ואמר: "ותהי שרה עקרה אין לה ולד" - אוי על זה, אוי על אותו זמן שילדה הגר את ישמעאל. אמר לו רבי יוסי: למה? והרי ילדה אחר כך והיה לה בן מגזע קדוש? (אין סיבה להיאנח). אמר לו: אתה רואה (אתה רואה בעצמך את החורבן שנגרם על ידי לידת ישמעאל משום ששרה עקרה) ואני רואה, וכך שמעתי דבר זה מפיו של רבי שמעון ובכיתי: אוי על אותו זמן, שמשום ששרה התעכבה, כתוב: "ותאמר שרה אל אברהם.. בוא אל שפחתי" וגו', ועל זה עמדה השעה להגר לרשת את שרה גבירתה, והיה לה בן מאברהם. ואברהם אמר: "לו ישמעאל יחיה לפניך". ואף על גב שהקב"ה היה מבשר לו על יצחק, התדבק אברהם בישמעאל, עד שהקב"ה השיב לו: "ולישמעאל שמעתיך". ואחר כך נימול, ונכנס בברית קדוש, עד שלא יצא יצחק לעולם.

ובוא וראה, ארבע מאות שנה (אולי ציון זה של ארבע מאות שנה הוא תוספת מאוחרת) עמד אותו ממונה מבני ישמעאל (השר למעלה, המלאך הממונה על בני ישמעאל), וביקש לפני הקב"ה, אמר לו: מי שנימול, יש לו חלק בשמך? אמר לו: כן. אמר לו: והרי ישמעאל שנימול, למה אין לו חלק בך כמו יצחק? אמר לו: זה נימול כראוי וכתקונתו, וזה לא כן (הברית של הישמעאלים אינה שלמה. ועיין רמב"ם, הלכות מלכים י ח). ולא עוד, אלא שאלה מתדבקים בו כראוי לשמונה ימים, ואלה רחוקים ממנו עד כמה ימים (שנימולים בגיל שלוש עשרה שנה, ועל כל פנים לא בגיל שמונה ימים, כך שהם שוהים זמן רב בערלתם). אמר לו: ועם כל זה, כיוון שנימול, לא יהיה לו שכר טוב על זה?! אוי לאותו זמן שנולד ישמעאל בעולם, ונימול! מה עשה הקב"ה? הרחיק את בני ישמעאל מן הדבקות של מעלה, ונתן להם חלק למטה בארץ הקודש, בשביל אותה מילה שבהם. ועתידים בני ישמעאל לשלוט על ארץ הקודש, שהיא ריקה מכל, זמן רב, כמו שהמילה שלהם היא ריקה בלא שלמות. והם יעכבו את בני ישראל לשוב למקומם, עד שתושלם אותה זכות של בני ישמעאל.

6. ר' חיים ויטאל

אבל עוד יש גלות חמישי אחרון לכולם וקשה מכולם, והוא גלות ישמעאל הנקרא פרא אדם... ואינו נמשל אל החיות. ואז יאמרו ישראל באופן אחר, והוא: "לולי ד' שהיה לנו בקום עלינו אדם", כי להיותו אדם לסיבת היותו בן אברהם ויש לו זכות אבות, כמו שמצינו שאמר: "לו ישמעאל יחיה לפניך". וגם יש לו זכות המילה, כי גם לסיבה זו נקרא אדם, ולכן גלותו תקיפה משאר ד' מלכויות. וכמ"ש רז"ל, כי לכן נקרא

1. בראשית פרק כא

(ח) ויגדל היגדל ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק: (ט) ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק: (י) ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק: (יא) וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו: (יב) ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע: (יג) וגם את בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא: (יד) וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת היגדל וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע: (טו) ויכלו המים מן החמת ותשלך את היגדל תחת אחד השיחם: (טז) ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחי קשת כי אקרה אל ארצה במות היגדל ותשב מנגד ותשא את קלה ותבך: (יז) וישמע אלהים את קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם: (יח) קומי שאי את הנער והחזיקי את ידך בו כי לגוי גדול אשימנו: (יט) ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער: (כ) ויהי אלהים את הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קשת: (כא) וישב במדבר פארן ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים: פ

2. רש"י בראשית פרק כא

(ט) מצחק - לשון עבודה זרה, כמו שנאמר (שמות לב ו): "ויקומו לצחק". דבר אחר לשון גילוי עריות, כמה דתימא (להלן לט יז) "לצחק ביי". דבר אחר לשון רציחה כמו (ש"ב ב יד) "ויקומו נא הנערים" וישחקו לפנינו" וגו': (י) עם בני וגו' - מתשובת שרה "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני", אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה, ואומר: אני בכור ונוטל פי שנים, ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים, כדאת אמר (משלי כו יח - יט) "כמתלהל היורה זקים... ואמר הלא משחק אני":

3. בראשית פרק יח

(ט) ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל: (י) ויאמר שוב אשוב אליך פגעת חיה והנה בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו: (יא) ואברהם ושרה זקנים באים בגמים חדל להיות לשרה ארח פנשים: (יב) ותצחק שרה בקרבה לאמר אחר בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן:

4. בראשית פרק יז

(טו) ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה: (טז) ויברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן ויברכתיך והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו:

ישמעאל, על שעתידין ישראל לצעוק צעקות גדולות בימי גלותו, ואז ישמעם אל ויענם.

7. הנצי"ב במדבר פרק כד פסוק כג

הן כמה אומות העולם כבשו מלכויות תחתם כדי להרחיב ממלכתם, ולא בקשו להשחית אלא מלכים ושרים ולא ההמון - לא כן הלוחם בשביל אמונה, המה לוחמים ומאבדים כל מי שאינו מאמין באלוה כמותו. וזהו שראה בלעם ברוח הקודש וצעק: "אוי מי יחיה משמו אל", ממי שמשים דבר אלקות בעולם.

8. רבינו בחיי דברים פרק ל פסוק ז

(ז) על אויביך ועל שונאיך - "אויביך" - ישמעאל, "שונאיך" - עשו... והן שתי האומות שאנחנו משועבדים תחתיהם ומפוזרים ביניהם... ומה שהזכיר "אויביך" על ישמעאל ו"שונאיך" על עשו, מפני שהאויב גדול מן השונא, כי השונא אף על פי שיריע לו - יעשה על דרך הרחמנות, אבל האויב הוא שבלבו איבה עולמית, לא ישים לו רחמים, על זקן וכביד עולו מאד, וזה מסוד הלשון ודקדוקו, כי "אויב" הוא מלשון אבוי, ואותיותיהם שוות, ועל שם שהנופל בידו צועק "אוי ואבוי"... ומפני שבני ישמעאל קשין לישראל יותר מבני עשו, לכך קראן הכתוב "אויביך".

9. ד"ר יוסף שרביט על הגותו של הרב יהודא ליאון

אשכנזי זצ"ל (מניטו)

היריבות בין יצחק לישמעאל מתבטאת בשורש צח"ק. ישמעאל מוגדר כימצחק, וברגע ששרה רואה אותו מצחק ההיסטוריה משנה את פניה: "וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִי וְאִשְׁרֵי יְלָדָהּ לְאַבְרָהָם מִצְחָק. וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גֵּרֶשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן הָאִמָּה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עִם יִצְחָק". מה ראתה שרה שהגיבה באופן כה חמור? כדי להסביר את הגישה הבלתי מוסרית של ישמעאל הסתייע מניטו בתוספתא סוטה (ו, ג). רבי עקיבא הסביר כי ישמעאל מצחק את צחוק העבודה הזרה; רבי אליעזר הסביר כי ישמעאל מצחק את צחוק גילוי העריות; רבי ישמעאל סבר כי ישמעאל מצחק את צחוק שפיכות הדמים... מניטו הדגיש כי ישמעאל הוא דמות בלתי מוסרית בעליל, באשר עבודה זרה היא החטא החמור ביותר שבין אדם למקום, גילוי עריות הוא החטא החמור ביותר הכרוך בכבודו העצמי של האדם (בין אדם לעצמיותו), ושפיכות דמים היא העבירה החמורה ביותר שבין אדם לחברו.

מי שמצחק בהווה לא יוכל לרשת עם מי שיצחק בעתיד. הסביר מניטו את הלך הרוח של ישמעאל: מי שמצחק בהווה מבטא שביעות רצון מהמצב הקיים ואיננו נרתם לשום מהלך לתיקון המעוות. 'צחוק מי שצחק אחרון' הוא ביטוי ההולם את דמותו של יצחק, שכן הוא יירתם לתיקון המעוות ולבסוף יצחק. שביעות הרצון תופיע לאחר המאמץ המוסרי הכרוך בתיקון מה שצריך תיקון. המילה מצחק מבטאת נהנתנות גרוטסקית של אדם הבטוח בעצמו. ליהנות מהעולם הזה עד תום - אין דבר בלתי מוסרי מזה... שרה ראתה כי ב'מצחק' טמונה דת המנותקת ממוסר, הסתפקות במצב העכשווי של העולם. לעומת זאת ביצחק טמונה דת המזוהה עם המוסר באופן מוחלט. זהו המסר המשיחי של נביאי ישראל.

10. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נב עמוד ב

אמר רב חנא בר אחא, אמרי בי רב: ארבעה מתחרט עליהן הקב"ה שבראם, ואלו הן: גלות, כשדים, וישמעאלים, ויצר הרע... ישמעאלים, דכתיב: "ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו"...

11. ערוך לנר מסכת סוכה דף נב עמוד ב

מה שחשב ארבעה אילו וכסדר הזה, יש לפרש דענין חרטה אצל הקב"ה הוא שמקונן שעל ידי חטאות ישראל הוצרך להביא זה, והלואי שלא היה צורך לזה, כמו "וינחם ד' כי עשה את האדם", ועיקר קינה אצל הקב"ה היא על חרבן הבית ועל גלות ישראל כדאמרינן במסכת חגיגה (ה ב), ולזה פתח שהקב"ה מתחרט על הגלות דהיינו גלות עשרת השבטים, כדכתיב: "ואשור באפם עשקו ועתה מה לי פה נאם ד'", הרי דמקונן על גלות אשור. אכן אם לא באו הכשדים והגלו גם את יהודה והחריבו ביהמ"ק, היה תקנה להגלות שהרי כבר השיב ירמיהו מקצת עשרת השבטים, ואם לא נחרב הבית - היו שבים לגמרי. ולכן מקונן הקב"ה על הכשדים שהחריבו את ביתו אשר שוב לא נבנה לגמרי, דבית שני היה חסר ה' דברים העקריים שבהם ארון ורוח הקדש. ועדיין היה תקנה לישראל ע"י בנין ביהמ"ק שלעתיד במהרה, אמנם כפי המובא בזוהר פ' וארא מה שארץ ישראל היא תחת ממשלת ישמעאל ממשך הגלות. ועדיין היה תקנה לכל זה אם ישובו ישראל בתשובה שלמה, כדכתיב: "בעתה אחישנה", ודרשו רז"ל (סנהדרין צח א): זכו - אחישנה, ולכן מתחרט הקב"ה לבסוף על בריאת היצה"ר המעכב התשובה ומאריך הגלות:

12. ר' צדוק הכהן מלובלין דברי סופרים אות טז

אין ליהודי להתייאש משום דבר, בין בעניני הגוף כמו שאמרו: אפילו חרב חדה על צוארו אל ימנע מהרחמים, בין בעניני הנפש אפילו נשתקע במקום שנשתקע, וחסא בדבר שאמרו ז"ל (זוה"ק ח"א רי"ט ב) שאין תשובה מועלת חס ושלוש, או שתשובתו קשה, או שרואה עצמו משתקע והולך בענייני עולם הזה, אל יתייאש בעצמו לומר שלא יוכל לפרוש עוד, כי אין יאוש כלל אצל איש יהודי, והשם יתברך יכול לעזור בכל ענין. וכל בנין אומה הישראלית היה אחר היאוש הגמור, דאברהם ושרה זקנים, "ומי מלל לאברהם הניקה בנים שרה" (בראשית כ"א ז), שלא עלה על דעת אדם עוד להאמין זה, ואפילו אחר הבטחת המלאך ושרה הצדקת ידעה והאמינה דהשם יתברך כל יכול, ועם כל זה צחקה בקרבה שהיה רחוק אצלה להאמין זה בידעה זקנת אברהם... וכן זקנתה, ואם היה רצון השם יתברך לפקדם היה פוקדם מקודם, דלמעט בנס עדיף ולא עביד ניסא במקום שאין צריך, אבל באמת מאת ה' היתה זאת שיהיה בנין האומה דוקא אחר היאוש הגמור, שלא האמין שום אדם ואפילו שרה שתיפקד עוד, כי זה כל האדם הישראלי להאמין שאין להתייאש כלל, דלעולם השם יתברך יכול לעזור והיפלא מה' דבר, ואין לחקור בחקירות למה עשה ה' ככה. וכן הישועה דלעתיד נאמר (ישעיה נ"ג א'): "מי האמין לשמועתינו? וגו', וכן אמרו (סנהדרין צ"ז סוף ע"א) דאין בן דוד בא עד שיתייאשו מן הגאולה, ועל כן אמר (ישעיה נ"א ב'): "הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם", דגם התחלת בניכם היה כן אחר היאוש...